

עידן המועדים

חג השבועות (תשפ"ג)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד
נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

שמחת החג

א. ושמחת בחגך – המצוה מהתורה לשמח את אשתו ובני ביתו ברגל, נוהגת גם בחג שבועות למרות שאין בו ימי חול המועד (רמב"ם יו"ט ו, יח), ואם לא קנה להם דבר לחג, הפסיד המצוה. שמחת האשה היא בקניית בגד או תכשיט (ש"ע תקכט, ב). שמחת הילדים הקטנים היא בממתקים, משחקים ושאר מתנות. ומגיל מצוות, דין ילדיו כאנשים גדולים, והבנים שמחתם ביין (וכמובן שראוי לשמחם גם בדברים אחרים), והבנות חייב לשמחן בבגדים או תכשיטים (כן מדויק ברמב"ם ושו"ע שם שחילקו ביניהם).

ב. שטיחת עשבים – נוהגים לשטוח עשבי בשמים ושושנים בבית-הכנסת ובבתים (רמ"א תצד, ג).

עירוב תבשילין

ג. השנה חל חג השבועות ביום שישי, ומיד בצאת החג נכנסת שבת. חכמינו ז"ל אסרו לבשל או לאפות ביום-טוב לצורך שבת, והתירו לעשות כן רק על ידי הנחת 'עירוב תבשילין' (ש"ע תקכז, א). דהיינו, שהאדם יניח פת ותבשיל מערב יום-טוב (ביום חמישי) לכבוד שבת, כדי שיהיה ניכר שהוא אינו מתחיל ביום-טוב בבישול ובאפייה לצורך שבת, אלא רק גומר את ההכנות של שבת שכבר התחיל לעשותן מערב יום-טוב (רמ"א שם).

★ הדבר ברור שהעירוב תבשילין אינו מתיר חילול יום-טוב, אלא רק את ההכנה מיום-טוב לשבת, והמלאכות צריכות להעשות באופן המותר ביום-טוב.

ד. שיעור התבשיל והפת – שיעור התבשיל שמניח לצורך העירוב הוא כזית (27 גרם) ומעלה (ש"ע ג ה), ומהפת טוב להחמיר להניח שיעור כביצה (54 גרם) (רמ"א ג), ועדיף יותר שתהיה פת שלימה כדי שיוכל להשתמש בה ללחם משנה בשבת (מ"ב, יא ח) (כדלהלן בסעיף י).

ה. איזה תבשיל? – התבשיל של העירוב יכול להיות מבושל או צלוי או כבוש (ש"ע ה), ובלבד שיהיה דבר שראוי לפת ולאכול עימו את הפת (ש"ע ד), ורבים נוהגים להניח לשם עירוב תבשילין פת וביצה מבושלת (יש להקפיד לקחת ביצה גדולה שיש בה שיעור כ"ל, וכן שלא לקלפה כדי שלא יעבור עליה הלילה. נדה יז). וטוב להדר לקחת פת שלימה ותבשיל חשוב, כגון בשר או דגים (מ"ב, ח ויא), בפרט בזמן הזה שיש מקררים חשמליים (חז"ע רפג).

ו. זמן הנחת העירוב – זמן הנחת העירוב הוא החל מליל ערב יום-טוב (דהיינו מיום רביעי בלילה, אך לא לפני כן), עד סמוך לשקיעת החמה למחרת (חז"ע רפב).

ז. ברכת ונוסח העירוב – בשעה שמניח את העירוב בערב יום-טוב, מחזיקו בידו, ומברך: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על מצות עירוב".

לאחר מכן, יאמר נוסח זה בשפה המובנת לו: "בעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל, ולהדליק הנר, ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת" (ש"ע ורמ"א, יב) (ואם ייחד העירוב, אך שכח לברך ולומר הנוסח ה"ל, בדיעבד אינו מעכב (מ"ב, לד)).

ונכון שהאשה תשמע את הברכה מפי בעלה ותענה 'אמן', וכן תשמע את הנוסח ה"ל, כי עיקר העירוב נעשה עבורה שהיא עוסקת בצרכי הבית בבישול וכו' (ובדיעבד אין זה מעכב) (חז"ע רפג).

ח. הכין כל צרכי שבת – מי שהכין מערב יום-טוב את כל צרכי שבת, מעיקר הדין אינו צריך לעשות עירוב תבשילין בשביל

הדלקת הנרות מיום-טוב לשבת, אך מכל מקום לכתחילה טוב שיניח עירוב תבשילין בלא ברכה, ויאמר: "בעירוב זה יהיה מותר לנו להדליק הנר מיום-טוב לשבת" (ע"י ש"ע, יט; חז"ע רעח). ואם מרתיחים מים להוסיפם למיחם לכבוד שבת (או מוסיף מעט מעט מים ישירות למיחם מבלי להרתיח), יש לעשות עירוב תבשילין בברכה.

ט. רב העיר – מצוה על הרב הגדול שבעיר או רב השכונה, לערב על בני עירו או שכונתו. ומכל מקום, לכתחילה חייב כל אדם לעשות עירוב תבשילין בעצמו ולא לסמוך על העירוב של הרב, ורק אם שכח או נאנס ולא עירב יכול לסמוך על כך (ש"ע ז).

י. שמירת העירוב – ראוי לעטוף את העירוב ולהניחו במקור כדי שלא יבואו בטעות לאוכלו קודם שיבשלו או יאפו ביום-טוב לצורך שבת (ע"י ש"ע טו וז ויח). אבל בדיעבד שנאכל, יכול לסמוך על העירוב של רב העיר (ע"י ש"ע ז; חז"ע רצב).

יא. שכח להניח עירוב – מי שכח להניח עירוב תבשילין, וזכר בכך בבואו לבית-הכנסת סמוך לשקיעה להתפלל תפילת מנחה, ואין לו שהות ללכת לביתו להניח העירוב ולחזור להתפלל מנחה, יכול לסמוך על דברי המתירים שיכול לעשות העירוב בהיותו בבית-הכנסת, דהיינו, שיחשוב על איזה תבשיל שבביתו, ויאמר: "בזה העירוב יהא מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק את הנר", אך לא יברך "על מצות עירוב" (ועל צד היתר טוב, יתנה ויאמר: "ואם לא יועיל עירובי על פי הדין, אני סומך על העירוב של הרב") (חז"ע רפז).

יב. הקדמת הבישולים – גם כאשר הניח עירוב תבשילין, יש להשתדל לכתחילה להקדים לבשל ביום-טוב בשעה מוקדמת את צרכי השבת, ולסיימם בעוד היום גדול, כך שאילו יזדמנו לו אורחים ביום-טוב יוכל להגיש את התבשילים לפנייהם לאכילה. ומכל מקום אם התעכב מחמת איזה אונס, רשאי להמשיך לבשל ביום-טוב עד סמוך לשקיעת החמה (מ"ב, ג) (והחמין שמטמין ביום-טוב לשבת יהיה מבושל לפחות שליש בישול מבעוד יום (שם)).

יג. אכילת העירוב – המנהג לאכול את העירוב תבשילין בשבת. בפת ישתמש ללחם משנה בליל שבת ובשבת בבוקר, ובסעודה שלישית יבצע אותה ויאכלנה (מ"ב, ח ויא). ואת התבשיל יכול לאכול כבר בליל שבת (שש"כ פ"ב הערה לה).

יד. נשים / אורחים – אשה שאין לה בעל, אם יודעת לעשות עירוב תבשילין בעצמה, מחוייבת לעשותו ואסור לה לסמוך על העירוב של רב העיר (מג"א, יא; קיצושי"ע קב, ז).

וזוג שמתארחים בחג אצל הוריהם וסועדים אצלם, אינם צריכים לערב, ויכולים להדליק נרות שבת בחדר המיוחד להם, וסומכים על העירוב של הוריהם (חז"ע רעו ורעח).

טז. עירוב למי שאינו יודע – יכול אדם לערב עירוב תבשילין לשכנו שאינו יודע לעשות זאת, ויאמר לו את נוסח הברכה מילה במילה, ואחר כך יאמר: "בזה העירוב יהיה מותר לבעל/ת הבית הזה לאפות ולבשל ולהדליק הנר" וכו'.

ומצוה לעשות כן כדי לזכות את הרבים, וכך היה מנהג קדום בירושלים, שגדולי הרבנים היו שולחים תלמידי חכמים מבית לבית לזכות את אלו שאינם בקיאים שיעשו להם עירובי תבשילין

טז. הכנת שאר צרכים מיום-טוב לשבת – כשאדם הניח עירוב תבשילין, ואמר: "בזה העירוב יהיה מותר לנו וכו' ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת", אזי מותר להדיח כלים, לערוך שולחן ולהציע מיטות מיום-טוב לשבת, וכן לגלול הספר תורה לצורך הקריאה בשבת וכדומה (מ"ב ש"ב, יז; חז"רע ש"ב).

חג השבועות

יז. מעלת החג – ישמח מאוד בחג שבועות הקדוש, ויתעורר על אשר בחסדיו הגדולים נתן לנו את תורתו הקדושה (מורה באצבע אות רכז), וקדושתו גדולה מקדושת שאר ימים-טובים (ספר סדר היום).

יח. תפילת ערבית – נכון להתפלל תפילת ערבית בזמירה ובנעימה קדושה, כדי לעורר הנועם העליון. ובתפילת העמידה כשיאמר ברכת "אתה בחרתנו", ישיש וישמח, כי עיקרה ניתקן על פאר קדושת היום הזה אשר קידשנו במצוותיו וקרבונו לעבודתו, והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת, ומבלעדי יום זה כל העולם כולו היה חוזר לתוהו ובוהו (חמדת ימים ח"ב עמ' תקמה אות כב).

יט. שמחת החג – מצות עשה של "ושמחת בחגך" באיש, היא שחייב לקבוע סעודה על היין (ש"ע תקכ"ט, א ובאה"ל ס"ד"ה כיצד), אף בסעודת הלילה (ש"ע ש"ס). ויחזר אחר יין שאוהבו. אם לא שתה בתוך הסעודה, ישתה לאחר מכן (ע"י ש"ת אור"צ ח"ג י"ח, י"א ס"ד"ה ועל; מצות השמחה ב, ה). יש לשתות כשיעור שמשמח אותו, והדבר תלוי לפי האדם והיין, עד שירגיש קצת התרוממות מחמת השתיה (משמרת המועדות ב, תשכ"ב, ושכן מוכח מהש"ע שכתב "לקבוע" סעודתו על היין, דמשמע שתיה מרובה קצת ולא רביעית), אך כמובן שלא יגיע למצב של שיכרות.

מי שאינו שמח משתיית יין, פטור משתייתו (אשרי האיש ב, טז), וחייב לשמח עצמו בדברים אחרים (קניית מאכל, בגד וכדומה), ונשים אינן בכלל חייב שתיית יין (בני בנימין, י"ד, י"ח ע"פ כתובות ט"ה), וכן הילדים. ומצוה לאכול בשר בהמה (מ"ב י"א).

כ. מאכלי חלב – ראוי להכין מאכלים מתוקים וטעימים לחיכו ביום זה (סדר היום). ונוהגים לאכול מאכלי חלב (רמ"א תצ"ד, ג), אך אין זה תחליף לסעודה בשרית שהיא חלק מהשמחה בכל חג (כ"ל בסעיף הקודם; דרכ"ת פ"ט, י"ט). ונהוג לאכול מאכלי חלב בבוקר לאחר הקידוש ולאחר זמן אוכלים סעודה בשרית.

יש נוהגים שאחר קינוח הפה במאכל והדחתו במשקה ושטיפת ידים (ש"ע י"ד פ"ט, ב), אוכלים מיד מאכלי בשר (חז"רע ש"ח). ויש שנהגו לאכול סעודה חלבית בלילה, וביום לעשות סעודה בשרית (ע"י: ארחות רבינו ב, צח; פ"ת תצ"ד, י"א; נ"ט"ג י"ג, ה; יומא דעצרתא, קצ"ט).

כא. סדר הלימוד וחשיבותו – פשוט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות ערים בליל החג ולעסוק בתורה. כתוב בזוהר הקדוש: "כל אלו שמתקנים התיקון בלילה הזה ושמים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזכרונות, והקדוש ברוך הוא מברך אותם בשבעים ברכות וכתרים של עולם העליון" (בראשית ח; ויקרא צ"ד).

כתב הרב בן איש חי (ש"ס, ג) שלימוד זה עושה פרי גדול למעלה, וממשיך לנפש האדם קדושה וטהרה. ויזהר שלא לדבר שיחת חולין כל הלילה, וצריך לכן שמירה גדולה בלילה זה שיש התאספות של אנשים רבים, כל שכן שלא ידבר דיבורים אסורים.

יתגבר כארי שלא יתנמנם כלל [והיושב בטל, הרי הוא כישן. מג"א תקפ"ג, ו], כי רבינו האר"י ז"ל החמיר מאוד בענין השינה בלילה הזה יותר מליל הושענא רבה. ע"ש. ושעת לימוד בלילה זה, שקולה כיום שלם בשאר ימים (חמדת ימים עמ' תקנע אות ק).

עיקר התיקון הוא בקריאת סדר התנ"ך וקטע זוהר, ולכן במקום צורך יקרא לכל הפחות כנ"ל (ע"י ש"ע ס"ה"כ פ"ט, אור"צ ח"ג י"ח, י"א ו"ש"ת י"ט) וישב היום ב, י"ב). ומכל מקום מי שחשקה נפשו לעסוק בש"ס ובפוסקים, אין למחות בידו, כי יש לו על מה שיסמוך (יחז"ר ג, לב).

כב. צעיר – אם מחמת שמנדד שינה מעיניו בלימוד הוא מצטער בחג, אין לו לאנוס עצמו, ומוטב שישן מעט, וכן אם מצטער בתפילה, כל שכן אם ירדם במהלכה (רא"ה: חמ"י עמ' תקנע אות ק; מועד לכל חי ח, כא; ש"ת חז"רע, קנה ושבת ב, ר"ח), בפרט אם הוא אדם חלוש או זקן (ע"י ילקו"י תרנ"ד), כי עיקר עבודת ה' היא לשמור העיקר ולהוסיף, לא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת (מורה באצבע אות רמ"ג, מ"ח י"א, כ"ג, ג).

כג. נשים – נשים אינן שייכות בסדר הלימוד הנ"ל (ש"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים, ט; בא"ח ש"א וישלח, ה; כה"ח א, ט; חז"רע ש"י), וטיפולן בילדים וצרכי הבית עולה על הכל, ובמידת האפשר טוב שתשתתפה בשיעורי תורה, או שתקראנה תהלים, מגילת רות ותנצלה את הזמן לדברים שבקדושה (וכ"כ בספר תורה בציון עמ' תנ"ד).

כד. עלות-השחר – אסור לישון תוך חצי שעה לפני עמוד-השחר והלאה (בערך בשעה 4:05) (חז"רע ש"ג), אלא אם כן ימנה אדם שומר להעירו.

יזהר בעלות-השחר, שהוא זמן חיבור הלילה והיום, שיהיה עוסק בתורה (לאחר שיברך ברכות-התורה, כבסעיף י) או בשירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק, ומשום כך גם יהא זריז להתפנות קודם עלות-השחר (בא"ח ש"א וישלח, ג).

כה. טבילה – רבים נוהגים לטבול במקוה-טהרה (אף במים חמים שהוחמו מערב י"ט. קיצושי"ע חז"רע ט"ו, י"ט) מעט קודם עלות-השחר, כיון שעל פי הזוהר וכתבי האר"י ז"ל יש צורך והכרח בטבילה זו שהיא חלק בלתי נפרד מכללות התיקון כולו (שעה"כ פ"ט; הגר"ח קניבסקי כמובא בספר מנחת תורה, שלב; ש"ת י"ט וישב היום ב, קפ"ה ו"ט שפת הים, שבועות, עמ' ע"ג). ויעשה כן בזריזות שלא לבטל זמן יקר, ויחזור ללימוד עד התפילה. וצריך זהירות במקוה שלא להסתכל באנשים שאינם לבושים, שאם לא כן מוטב שלא יטבול (ילקו"י סי' נ"ג, כ"ט בהערה עמ' קט"ו וימים נוראים, תרלו ועוד).

כו. ברכות השחר – משהגיע זמן עלות-השחר, מפסיקים הלימוד (הליכ"ע א, מה), נוטלים ידים ג' פעמים לסירוגין בלא ברכה (ש"ע ודמ"א ד, י"ג), ומברכים כל ברכות השחר עם ברכות התורה (הליכ"ע ש"ס). וברכת "אשר יצר", יברך רק אם הוצרך לנקבו.

כז. עמידה בעשרת הדברות – יש נוהגים לעמוד על רגליהם בשעת קריאת עשרת הדברות, ואין זה מנהג נכון, כי יש לחוש פן יאמרו שדוקא תורה זו מן השמים ולא השאר. ומכל מקום, ספרדי המתפלל במנין של אשכנזים, אין לו לשנות ממנהג המקום ועמוד עימהם (ויקדים לעמוד מתחילת העליה) (כה"ח קמ"ה, כ"ג יחז"ר א, כ"ט, ו, ח וחז"רע ש"ד ושבת ב, ר"ט), וכן אשכנזי המתפלל עם ספרדים, עליו לשבת כמנהגם (ש"ת יחז"ר יוסף ח"י לב, ה).

כח. לימוד ביום – אחר שינוח מלימוד הלילה, יעסוק בתורה ולא יעביר את היום בשינה ויהפוך הלילה ליום והיום ללילה. וישתדל לחדש איזה חידוש, ואם אינו מסוגל לכך, ישתדל ללמוד או לשמוע חידוש שלא ידע קודם (כה"ח תצ"ד, לה).

כט. תהילים – קריאת התהילים ביום זה שנפטר בו דוד המלך, יש בה צורך גדול ותעלה לרצון יותר, ולכן כל אחד ילמד התהילים כולו (בא"ח ח). ותלמיד חכם רשאי להמשיך בלימודו כדרכו בקודש (ע"י יחז"ר ג, קל"ג).

ל. הכנה מחג לשבת – כשהניח עירוב תבשילין מערב החג, ואמר: "בזה העירוב יהיה מותר לנו וכו' ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת", אזי מותר להדיח כלים, להחליף בגדים, לערוך שולחן ולהציע מיטות מיום-טוב לשבת, וכן לגלול ספר תורה לצורך הקריאה בשבת וכדומה (מ"ב ש"ב, יז; חז"רע ש"ב) (ואין ענין לטבול לכבוד שבת).

לא. הדלקת נרות – לפני השקיעה (שעה 7:19) מדליקים נרות לכבוד שבת, על ידי שמעבירים אש באמצעות נר או גפרור מנר נשמה שהודלק מערב החג (מ"ב תקב, ד), ומברכים: "ברוך... להדליק נר של שבת". בסיום ההדלקה יש להיזהר שלא לכבות הנר או הגפרור ביד, בפה, או על ידי השלכתו בתנופה, אלא להניחו בנחת על שיש, ריצפה, מגש וכדומה שיכבה מאילו.

לב. תיקון הנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח ש"ס, מא). ואם הפמוט סתום משעוה, מותר לנקותו על ידי סכינ' (כה"ח ש"ס), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (ש"ס"כ י"ג, מג מד, י), והעצה היא להשתמש בנרונים.

המשתמשים ב'פתיל צף' טוב שישחילו מערב החג את הפתיל בתוך הנקב שבפקק שעם (ילקו"י י"ט, תק"ו), אבל מעיקר הדין יש להקל בזה ואין לאסור משום תיקון כלי, אבל לא ינקב את החור ולא ירחיבו (קיצושי"ע חז"רע ג, ח).